דף נ' ע"ב

בל תשחית וביזוי אוכלין

"אין זורקין את האוכלין" - האם מותר להכין משחק לפעוטות מבצק, או יצירות אומנות ממזון, כגון פסיפס של קטניות, ועיצוב של מרציפן ליופי?

א) מהו איסור ביזוי אוכלין

ראשית יש לברר מהו האיסור של בזוי אוכלין, ומתי הוה מדאו' ומתי מדרבנן.

איתא **ברמב"ם** (מלכים, ו, י): "ולא האילנות בלבד, אלא כל המשבר כלים, וקורע בגדים, והורס בנין, וסותם מעין, ומאבד מאכלות דרך השחתה, עובר בלא תשחית, ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם". משמע האיסור דאו' אלא שמלקות על איסור תורה זה הוה מדברי סופרים, והדגיש בדבריו דווקא דרך השחתה, אך לצורך אומנות או משחק ליכא השחתה, כי יש לכך מטרה של יצירה, והשחתה הוה דרך נזק וכילוי, וכ"כ בעל **החינוך** סי' תקכט: "נמנענו מלכרות האילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשי העיר ולהכאיב לבותם, ועל זה נאמר [דברים כ', י"ט], לא תשחית את עצה וגו' ואותו לא תכרות. וכמו כן נכנס תחת זה הלאו שלא לעשות שום הפסד, כגון לשרוף או לקרוע בגד או לשבר כלי לבטלה, ובכל ענינים אלו ובכל כיוצא בם שיהיה בהם השחתה יאמרו זכרונם לברכה תמיד בגמרא [קידושין ל"ב ע"א] והא קא עבר משום בל תשחית. ומכל מקום אין מלקין אלא בקוצץ אילני מאכל שהוא מפורש בכתוב, אבל בשאר ההשחתות מכין אותו מכת מרדות". א"כ לדעתו, האיסור חל דווקא כשעושה דרך ביטול והשחתה, אך לא דרך שמוש (ולו שימוש של הבל).

עוד למדנו חידוש שאם אין בדבר הפסד לא חל בו בל תשחית, שכתב **הנוב"ב** (יו"ד מ"ת סי' י) בעניין ציד לשם שעשוע: "ומשום בל תשחית ודאי ליכא דהרי נהנה בעור וגם אינו עושה דרך השחתה. וגם עיקר איסור בל תשחית אף שהוא מדרבנן (וזה דלא כמ"ש קודם לרמב"ם ולחינוך), מ"מ שורשו הוא ממה שאסרה התורה בקציצת עץ מאכל והנה שם כתיב כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות וגו' וא"כ כל דתיקון רבנן בעין דאורייתא תיקון שלא ישחית דבר שיכול האדם ליהנות ממנו לא ישחית ויפסיד אותו ההנאה ואולי אפילו בדבר של הפקר שייך זה אבל דבר שאין בו הפסד לשום אדם לא שייך בל תשחית, וא"כ הני חיתו יער כל זמן שהם בחיים אין בהם שום הנאה לאדם רק עיקר הנאה במותן בעורותיהם ובבשרם ואיך נימא שיהיה אסור להמיתם משום בל תשחית".

ובשו"ת **יהודה יעלה** (יו"ד קסד) כתב, שברכוש של הפקר נחלקו הראשונים אם שייך בו בל תשחית, וזוהי פלוגתא בין הרא"ש ורשי"י, שסוברים שאין בו איסור, לעומת הרמב"ם, הרי"ן ותוס' הסוברים שגם בהפקר איכא בל תשחית, ע"ש.

ב) השחתה או ביזוי

אולם כשנוגעים אנו בעצם האיסור, ראוי לכוון גם בגדר האיסור דנראה שיש לחלק בין משחית אוכלים לבין מבזה אוכלין דבהשחתה

דווקא שייך צד איסור דאו' משא"כ ביזוי אוכלין הוא ביזוי ולא כילוי, דרך משל בעשיית בצק למשחק יש גם השחתה ששוב אינו ראוי לאכילה ומסתבר שגם ביזוי יש כאן אולם בעשית אומנות מקטנית ססגונית, השחתה יש כאן ששוב אינם ראויים לאכילה, בזיון אין. ובזריקת פת יש ביזוי אך אין השחתה אמנם מסתבר, דהשחתה היא דווקא דרך בטלה, אך כשעושה אומנות או משחק אינו בכלל השחתה. ואיסור דאורייתא סמי מהכא.

וראיה שיש חילוק בין השחתה לביזוי הם דברי **הרמב"ם**: שבהלכות מלכים נקט השחתה ובהלכות ברכות (ז, ט) שכתב: "אין מניחין בשר חי על הפת, ואין מעבירין כוס מלא על הפת, ואין סומכין את הקערה בפת, ואין זורקין את הפת, ולא את החתיכות ולא את האוכלין שאין להן קליפין, כגון תותים וענבים ותאנים מפני שהן נמאסין, ומותר למשוך את היין בצינורות בבתי חתנים וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים מפני שנמאסין, ואין נוטלין ידיהן ביין בין חי בין מזוג, וכן אין מפסידין שאר אוכלין ומשקין דרך בזוי ובעיטה".

דוקא שיש צד של בזוי ובעיטה וכלשונו של רש"י: "דמחזי כבועט בטובה שהשפיע הקב"ה בעולם" (תענית כ ע"ב) ופשטן של דברים, שדוקא בהשחתה יש צד איסור דאו' משא"כ בזיון הוא רק הנהגה גרועה, שמבעט בטובתו של הבורא.

ואף שב**מסכת סופרים** (ג, יד) הלשון "אין נוהגין בזוי באוכלין", אין לדייק שזו עיצה טובה והנהגה ראויה אך לא איסור (וכן בכותרת של סימן קעא "שלא לנהוג בזיון באוכלין"), שכן בבבלי הנ"ל, בלשון הברייתות שפסקן הרמב"ם נקטו חז"ל לשון איסור ממש. ולכן יש לפרש "אין נוהגין" היינו אפילו פעולות שעשויות להביא לבזיון האוכלים, כגון העברת כוס מעל הפת- אין לעשות.

אמנם להשחית מותר אם הוא לצורך גדול יותר, כגון לעשותו קורות ורהיטים שעלותם גבוהה מפירות שהוא טוען, או שאינו טוען כמעט פרי (ב"ק צא ע"ב). וכן לבנות בית מגורים במקום מטע של עצים וחקל תפוחים, שעלות קרקע לבניה יקרה פי כמה מקרקע חקלאית ג"כ מותר (עיי' ט"ז, יו"ד, קטז, סק"ו). אך לבזות שמא גם שיש צורך בדבר ותועלת, אסור הדבר וכמו שפסק **שו"ע** (קעא, ה'): "הזורקים חטים לפני חתנים, צריך ליזהר שלא יזרקו אלא במקום נקי וגם יכבדו אותו משם, כדי שלא ידרסו עליהם". ובזמנינו יש עדיין קהילות שמשליכות על חופת חתנים אורז למזל וברכה, ולא חששו שיהיה במקום נקי (ויעוין בהמשך מחלוקת **משנ"ב**- **מג"א**).

והנה הדלקת הנר היא כילוי השמן אך אינו לבטלה ואינו דרך השחתה. וכן סיכת במרקחת שמן אינו דרך השחתה וביזוי ודרכו בכך ולכן שרי. ועל זה הדרך ניתן להגדיר האיסור: כל פעולה שמסתפקים בה מצד השחתה, ראוי לבחון בדעתנו אם הוי השחתה וכילוי לבטלה, או הוי לצורך. וכן אם יש בזה בזיון לפי מה שמקובל באותו מקום.

וכן חילק **הריטב"א** בשבת דף נ': "ולכולהו פירושי דעת גדולי הפוסקים דהילכתא כשמואל וכסוגיא דהכא, דבזיון אוכלים שרי לצרכיו אבל הפסד אוכלים אסור". כוונתו שביזוי תלוי בתפיסה של אנשי אותו מקום וכל שנהגו היתר בצרכיו שרי, אך השחתה היא אסור שאינו תלוי בדעת הציבור וגם בחברת

שפע כמונו שהכל נעשה ע"צ להשליכו לאחר זמן, יהיה אסור להשחית.

ג) דרכי איסור והיתר

בסוגיין דף נ ע"ב נאמרו כמה הלכות באיסור בזיון אוכלין כגון: "די דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על הפת, ואין מעבירין כוס מלא על הפת, ואין זורקין את הפת, ואין סומכין את הקערה בפת".

וכגון: "תנו רבנן: ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה, וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים, אבל לא גלוסקאות - לא בימות החמה ולא בימות הגשמים".

ופירש"י: "ממשיכין יין בצנורות - משום סימן טוב, ואין כאן משום בזיון והפסד לפי שמקבלים אותו בראש פי הצנור בכלי".

וכ"כ **ר"ח ורא"ה**, אמנם **תר"י** כתבו: "דלא נחוש בזה משום בזיוי אוכלין דביזוי כזה מותר משום שמחת חתן וכלה" וכ"כ **רשב"א** ור' **מנוח** בשם **הראב"ד**.

ובתוס' כתבו כעין רש"י: "אע"פ שבאגוזים אין האוכל נמאס בתוכו מ"מ כשהן נופלים בטיט נמאסים ומיהו עכשיו שדרכן לזרוק חטים בבית חתנים צריך ליזהר שלא יזרקום אלא במקום נקי".

וברא"ש הביא מסכת סופרים (פ"ג הי"ד): "אין נוהגין בזוי באוכלין ואין זורקין אוכלין ממקום למקום ולא ישב אדם על גב קופה מלאה זיתים ותמרים וגרוגרות אבל יושב הוא על גבי קופה מלאה קטניות או על גבי עיגול של דבלה מפני שנהגו כן"

הרי שכל דבר שהוא מנהג העולם מותר לעשות וכן נהגו דורות רבים לעשות מקמח דבק ולכבם ביין סותה (ברכת יעקב) והיו נוהגים להצהיר את הזכוכית בשיבולת שועל (עין **משנ"ב** שכג ס"ק לח) וכן היו בוזקין מלח על הכבש כדי שלא להחליק (משנה עירובין י, יד) וטחין היו ראשו של מת בביצים טרופות בקליפתן שגלגל הוא שחוזר בעולם (**רמ"א** ע"פ **כלבו** יוי"ד שנד, יד) ומדליקים את הנר בשמנים שונים (עין שבת פרק ב) ולכבות נר של הבדלה ביין (עין ריש סימן רצו **בט"ז ובמג"א**) וכן היו מזלפין את הקרקע ביין עין **במג"א** קעא, א שכתב: "איתא בשבת דף ק"ח שורה פת ביין ומניחה ע"ג העין ש"מ אפילו מידי דממאים אם עושה לרפואה שרי ומוכח בגמי בכמה דוכתי דשרי לזלף הקרקע ביין ולעשות ממנו משרה וכבושה ולסוך הגוף ביין אפי' שלא לרפואה וטעמא כמ"ש הרמב"ם אין מפסידין האוכלין דרך ביזוי ובעיטה ע"כ. משמע דדבר שהוא צורך האדם ליכא ביזוי ובעיטה. וכ"מ בשבת דף נ"ג. דטעמא משום הפסד אוכלין. וא"כ כל היכי שעושה לצרכו ליכא פסידא ומה"ט נוטלין לידים במשקין אי ליכא מים"

אמנם מאידך גיסא **הרא"ש** עצמו כותב להיפך: "ונראה דאפי שמואל מודה דבמידי דממאים אסור כדמוכח בשבת בפרק במה טומנין (דף נ ב) בעו מיניה מרב ששת מהו לפצוע זיתים בשבת פי ליטול ידיו במים היוצאים מהם שחזקים הם ומעבירים את הזוהמא כדתנן (ע"ג דף עה א) או מולגן במי זיתים אמר ליה וכי בחול מי התירו לך סבר משום הפסד אוכלין"

ונראה במבט ראשני שדרך לפצוע זיתים לסוך בהם, אך **הביה"ל** (ד"ה לא סימן קעא) כתב

"עיין מ"ב במש"כ ודרך העולם לעשות כן וכו' כן מוכח מסוגיא דמהו לפצוע זיתים שהביא המ"א לקמיה שאסרו חז"ל ואף דהמ"א שם תירץ משום דאפשר בבורית הוא דחוק דהא מותר אדם לסוך בשמן ולא אסרינן משום דאפשר בבורית וע"כ דמשום שדרך העולם כן שרי משא"כ בפציעת זיתים אף שיש בתוכן שמן אין דרך העולם לסוך בפירות ולפי כל זה אין לנו מקור לדברי המ"א שכתב דדבר שהוא צורך האדם לית ביה משום הפסד אוכלין".

אולם **המג"א** תרץ שהאיסור בפציעת זיתים הוא מפני שאפשר בבורית ואם לא היתה אפשרות אחרת היה מותר.

החילוק שבין המג"א לביה"ל הוא שלדעת המג"א כל שהוא צורך אדם (וא"א באופן אחר) גם אם אין מנהג העולם כן שרי ואילו לביה"ל רק מה שהמנהג כן מותר, ומסכת סופרים מסייעתו. וכמובן שכל הנידון שלנו כאן הוא רק בביזוי אוכלין שגם פציעת זיתים אינה מכלה אותם אלא ממאיסה אותם והוה בזיון. ואכן מסכת סופרים עוסקת בבזיון שאין בו מיאום כי ישיבה על קטניות או על עיגול של דבלה אין ממאיסה אותם כלל אלא רק יש בזה דרך זלזול באוכלים. אך לא מסתבר לחלק בין זלזול באוכלים שמנהג העולם קובע בהם, לבין מיאום אוכלין שאסור גם כשנוהגים בכך ולכן יש מקום להשוואה בין פציעת זיתים לבין ישיבה על שק של קטניות שמנהג העולם קובע בהם גדר היתר וגדר איסור, היות ובזיון הוא ענין של הסכמה אנושית ודרך נימוסין בניגוד לדין השחתה שהוא צו אלוקי שאינו תלוי בסגנונות ותרבויות ולכן ענין ביזוי או מיאום יש לפנות בו כה וכה לראות מה נוהגים אנשים וע"פ לקבוע גדרים משא"כ בהשחתה דרך בטלה כגון בכלים חד פעמים שיהיה ראוי להיות אסור (אלא שהשחתת המים בנקיונם גם הוא בשיקול וכן טירחת בני אדם ובענין מיחזור עין תחומין טז עמ' 296) ומנהג הבריות אינה שיקול בזה.

וכתב **הבן איש חי** (פרשת בחוקותי סקט"ז) "וכל הפירות שנמאסים ע"י זריקה אסור לזרקן אפילו לפני חתן וכלה בעבור שמחה או סימנא טבא ופה בעיקרנו עושין לפעמים בליל המילה שלהן מונח עליו ענפים ופרחים מורכבים זע"ז לנוי וגובלין עיסה של קמח כדי לתחום בתוכה הענפים וגם מבאים פרי וכיוצ"ב ותוחבין בהם הפרחים ופירות אלו ודאי נמאסים ומתקלקלין בכך וצריך למחות בהם שלא יעשו כזאת בשום מאכל ופירות אם יהיו מתקלקלים ונמאסים"

ומכאן נלמד שיש הרבה עושים עיצובים דקורטיביים מדלעת או תפוז ושאר פירות כגון ספינה בעלת תרנים ומיני יופי אחרים אם בסופו של דבר אין נאכלים ומושלכים אותם פירות לפח אמנם אין איסור דאוי שהרי לא עשאן דרך השחתה. ובאשר לאיסור דרבנן, נראה שישנו בכלל איסור כיון שרוב העולם אין נוהגים כן לעצב ולהשליך, אלא מעצבים באופן נאה ואוכלים אותם. רק במקומות מעטים מגלפים בפירות ובמיני מאכל מיני צורה נאים (כגון במרציפן) אך אם היה גם בזה מנהג העולם הוה שרי

מסקנה: יצירות אומנות במזון אם משתמר ימים הרבה (כגון פסיפס קטניות) ודאי שאין בו איסור דאורייתא של בל תשחית כיון דאינו מושלך וגם אינו דרך השחתה ואע"פ שדרך ביזוי שהוא איסור דרבנן תלוי במנהג העולם וכמו שהעיר בזה המשנ"ב בענין פציעת

זיתים ויצירות אומנות אינם דרך ביזוי שהרי תולה אותם לתפארת אך משחקים לקטנים הוי ביזוי ותלוי בנוהג ובשכיחות.

ובמידה שעושים יצירה דקורטיבית במזון שאין נשמרים כגון שמגלפן בדלעת, כיון שמושלך לאשפה, חישינן לאסור דאורייתא של בל תשחית. ואע"פ שהיצירה עצמה אינה בדרך השחתה, השלכתה לאשפה הוי דרך השחתה.